

O PROBLÉMOCH IDENTIFIKÁCIE POJMOV PRI VÝSKUME FARNOSTÍ STREDOVEKÉHO UHORSKÉHO KRÁĽOVSTVA V SLOVENSKEJ MEDIEVALISTIKE¹

On the Issues of Terminological Identification in Research on Parishes of the Medieval Kingdom of Hungary in Slovak Medieval Studies

Jozef Filo

DOI: 10.17846/CL.2026.19.1.39-51

Abstract: FILO, Jozef. *On the Issues of Terminological Identification in Research on Parishes of the Medieval Kingdom of Hungary in Slovak Medieval Studies*. This paper addresses terminological issues in Slovak medieval scholarship related to research on medieval parishes in the Kingdom of Hungary. These problems, which occur to varying degrees in the works of Slovak medievalists, arise from inconsistent and ambiguous Latin terminology in medieval written sources, from its uncritical – sometimes even literal – translation, and from incomplete or inaccurate interpretation. These factors may lead to erroneous assessments of the status of churches within parish structures and of the roles of their administrators.

The paper outlines the problem of the erroneous conflation of two distinct categories: terms denoting clerical orders – such as priest (*sacerdos*, *presbyter*) – and terms denoting an ecclesiastical office, primarily that of parish priest. It also highlights the problem of automatically and uncritically equating general Latin terms with canon-law categories of churches within parish structures: *ecclesia* with a parish church and *capella* with a filial church or chapel, even though *capella* was often used to refer to churches that were in fact parish churches. The author emphasizes the need to consider the context in which the term was used and, among the various possible interpretations of *capella*, pays special attention to revenue-related contexts. The paper points out that the terms *capella* (or *quarta*) were used to designate parish churches subject to the so-called “magisterial right,” a specific form of benefice without the cure of souls (*sine cura animarum*) held by canons – *magistri* – who received a portion of the tithes, most often the quarter-tithe, as well as other revenues from certain parish churches and their parish priests. This is an issue that has received almost no attention in Slovak medieval studies.

The paper further outlines the terms *plebania*, *plebanus*, *parochia*, *ecclesia parochialis*, *rector*, and *parochus* in relation to the variable status of parishes, parish churches, and their administrators in the medieval Kingdom of Hungary. The author discusses existing interpretations in Slovak medieval studies, on which there is no significant consensus and which tend primarily to associate terms *plebania*, *plebanus* with parishes having either exempt status or the right to the full tithe. However, as Hungarian medieval studies has shown, the terms *plebania* and *plebanus* were also used for non-exempt parishes and/or for parishes whose parish priests were entitled “only” to a quarter-tithe. Even so, such parishes still enjoyed a privileged status in comparison with others. The author argues that

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0305/25 s názvom: „*Duobus dominis servire. Duchovní v štruktúrach svetskej moci a správy neskorostredovekého Uhorského kráľovstva*“ a projektu APVV 22-0204 s názvom: „*Religiozita a hodnoty trvalej udržateľnosti*“.

the fundamental prerequisite for the privileged status of these parishes was that they were not burdened by the aforementioned magisterial right. In such cases, although the parson of a non-exempt parish was entitled only to a quarter-tithe, the magister did not receive a share of it. These aspects have not previously been linked. Because the aforementioned terms were used, differentiated, and combined inconsistently in the sources, the author argues that privileged and non-privileged parishes should not be distinguished on the basis of period terminology alone. The paper presents cases in which, on the basis of period terminology, it is possible to speak of a privileged parish, as well as cases in which it is not. It also notes that the terms *ecclesia parochialis* and *rector* could refer to subordinate churches – the so-called “filial parish churches,” as the author calls them – and to their administrators. The concluding section defines medieval parishes in the strict sense as the lowest-level independent ecclesiastical districts, centred on parish churches that were not dependent on others and administered by parish priests who were not subordinate to other parsons.

Keywords: Church, Chapel, Parish, Parson, Terminology, Slovak Medieval Studies, Kingdom of Hungary, Middle Ages

„*Nomina sunt substantia rerum.*“

Problematické používanie pojmov pre farskú organizáciu a jej jednotlivé časti (nielen) v slovenskej medievalistike, na ktorú sa príspevok sústreďuje, nepochybne súvisí s nekonzistentnosťou a nejednoznačnosťou dobovej terminológie v stredovekých písomnostiach. Nekritické prijímanie týchto latinských označení a ich následná automatická, neraz chybná interpretácia je hlavným problémom výskumu stredovekých farností² Uhorského kráľovstva v slovenskej historiografii, a to napriek tomu, že stredovekým farnostiam sa venovali už mnohí slovenskí medievalisti.³ Následné preberanie nekorektných termínov či poznatkov ovplyvňuje nielen ďalší výskum stredovekých farností, ale aj to medievalistické bádanie, kde farská organizácia je len parciálnou

² K definícii farnosti, farského kostola a farára pozri záver príspevku. V celom texte budem farnosťami (a ich súčasťami) rozumieť tie latinské. Hoci je možné už v priebehu 14. storočia sledovať snahu zakladať farnosti pre, z pohľadu latinského kléru, schizmatikov (a iných „neveriacich“), nepochybne malo ísť o latinské farnosti, keďže predmetní ľudia mali prijímať krst a byť konvertovaní na latinské či západné kresťanstvo (napr.: Theiner 1859, 797-798, č. MCCXVIII). Možnosti farností východného (gréckeho, byzantského) rítu som nevenoval pozornosť.

³ Tento text nemá za cieľ podať úplnú historiografiu výskumu uhorských farností v slovenskej medievalistike. To by bola téma na samostatný, pravdepodobne rozsiahly výstup charakteru záverečnej práce vyššieho stupňa. Totiž farnosti, farské kostoly, ďalšie sväteňe a ich správcovia bývajú parciálnou témou mnohých výskumov. Na tomto mieste je vhodné zdôrazniť, že slovenská historiografia vyprodukovala viaceré kvalitné práce venujúce sa farskej organizácii či iným aspektom farností, ktoré napriek menším (napr. využívanie registrov pápežských desiatkov z rokov 1332 – 1337 ako zoznamu farností) či aspoň marginálnym terminologickým nepresnostiam (rozdiel medzi farnosťou a farou) podávajú dôležité informácie pre poznanie a ďalšie bádanie. Taktiež ich autori reflektovali aspoň základnú hierarchiu farských svätýň (farský kostol a filiálka) a kléru v stredovekých farnostiach, hoci sa nezaoberali otázkou ich označovania v písomnostiach, problematikou súčasnej terminológie alebo do väčšej miery ani funkčnou stránkou farských kostolov a filiálok. Pozri napríklad: Csiba 2015; Marek 2010; Skalská 2010; Šotník 2001. Dôsledkom nekorektnej identifikácie pojmov pri výskume stredovekých farností v slovenskej medievalistike bude venovaná samostatná práca.

témou. Len nedávno upozornila na problematiku dobových výrazov pre farské chrámy⁴ Bibiana Pomfyová⁵ a v publikovaných príspevkoch aj autor tohto textu.⁶

Cieľom tohto príspevku je predstaviť niekoľko najzásadnejších problémov identifikácie termínov pri výskume stredovekých farností Uhorského kráľovstva v slovenskej medievalistike a priblížiť možnosti ich vyriešenia. Uvedomujem si, že jednotlivé problematiky budú potrebovať ďalší výskum. Mojou snahou však nie je vyčerpávajúce spracovanie jedinej parciálnej otázky, ale skôr poukázanie na možnosti interpretácie pojmov k farnostiam, ktorým slovenská medievalistika nevenovala dostatočnú pozornosť, a taktiež zdôrazniť potrebu ďalšieho bádania a odbornej diskusie.

Vyššie naznačenú skutočnosť najzreteľnejšie vidieť v nesprávnom určení a neraz aj zamieňaní stupňa svätenia klerikov (kňaz – *presbiter*, *sacerdos*) a cirkevného úradu (na príklade farára),⁷ hoci by nebol uvedený vzťah ku konkrétnemu bližšie charakterizovanému chrámu (napr. farský kostol)⁸ či uvedené aspoň nápomocné adjektívum (*parochialis*), ktoré by aspoň pomohlo (nie bezvýhradne a automaticky bez sledovania ďalších vzťahov vo farnosti, prípadne s vyššími stupňami cirkevnej správy) s identifikáciou pozície držiteľa toho-ktorého.⁹ V prípade chrámov zase ide o všeobecné, bez ďalšej konkretizácie v písomnosti neraz nič nevypovedajúce označenia svätyne, najčastejšie *ecclesia*, *capella*. A to buď doslovným, nekritickým prekladom „holého“ latinského termínu ako kostol a kaplnka, alebo (v snahe o určenie postavenia) ich zamieňaním za cirkevnoprávnu kategóriu: *ecclesia* ako farský kostol, *capella* ako filiálka (navyše bez ohľadu na ich variabilitu).¹⁰ Pritom ako *ecclesia* mohla byť označená aj filiálna, subordinovaná svätyňa a ako *capella* aj skutočný farský kostol. Napríklad ako *capella* bol v zakladacej listine z roku 1310 (Šotník 1999, 53-54) nazvaný farský Kostol sv. Jána Evanjelistu v Ponikách, ktorý mal jednoznačne svoju farnosť (*parochia*), jeho kňaz (*sacerdos*) právo na štvrtinový desiatok¹¹ (z ktorého nemal podiel iný farár) a v prvom rade

⁴ Myslím tým všeobecne svätyne vo farnosti. Dôsledne v príspevku odlišujem na základe cirkevnoprávneho postavenia a hierarchie vo farnostiach farské kostoly a filiálne chrámy.

⁵ Bibiana Pomfyová okrem iného v štúdií *Ďaleká cesta k farskému kostolu* (2023) priblížila problematiku nejednoznačnosti latinskej terminológie svätých. Väčšiu pozornosť venovala problematickému termínu *capella*. Pri jeho možnostiach vysvetlenia použitia latinského výrazu pre farské kostoly však vynechala problematiku magisterského práva (pozri ďalej). Otázke označení *plebania*, *plebanus* venovala len malú pozornosť. Privilegovaným či nepriviligovaným postavením farností sa nezaoberala. Hoci s niektorými jej predpokladmi nesúhlasím a predmet bádania pramennou bázou, nehistoricky obmedzila iba na územie dnešného Slovenska, vďaka množstvu písomností ide o jednu z najkorektnejších prác slovenskej medievalistiky o stredovekých uhorských farnostiach.

⁶ Sice som upozornil na nekonzistentnosť latinských termínov pri pomenovaní farností, farských kostolov, filiálok a ich správco, ale nevenoval som tejto problematike väčšiu pozornosť. V prvom rade som sa zaoberal významom posledných sviatostí, problémom s ich nedostupnosťou, resp. potrebou zakladania farských kostolov a filiálnych chrámov (pričom som poukázal na ich variabilitu), a otázkou práva na pochovávanie vo svätyniach uhorských vidieckych farností (Filo 2024; 2025).

⁷ Najčastejšie v písomnostiach uvádzajúcich priamo úrad ako: *plebanus*, *parochus*, *rector* (*ecclesiae parochialis*), ale aj iba napr. *sacerdos* (prípadne *sacerdos parochialis*). K nejednoznačnosti týchto latinských pojmov pozri ďalej.

⁸ Farský kostol ako hlavný a jediný samostatný chrám vo farnosti bol najčastejšie konkretizovaný ako *ecclesia parochialis* alebo ako *plebania*, *parochia* (farnosť, ktorej bol centrom). Voči filiálnym chrámom mohol vystupovať ako *ecclesia matrix* (materský kostol). Neraz však bol označený len ako *ecclesia* alebo *capella*. Pozri ďalej.

⁹ *Ecclesia parochialis* mohlo byť aj označenie pre subordinovaný chrám vo farnosti. Pozri ďalej.

¹⁰ Pozri ako jednoznačný príklad: Uličný 2013, 133, 356-359.

¹¹ Nešlo o jedinu možnosť podielu, ale štvrtinový desiatok je považovaný za základný podiel desiatku (napr. Marek 2010, 134-135; Kristó 1994, 550, heslo: Plébánia), ktorý určovalo aj kánonické právo

nebol subordinovaný inému farárovi, neprislúchal pod farnosť iného farského kostola, resp. jeho príslušnosť bola rozoberaná len v rámci vyšších stupňov cirkevnej organizácie.¹²

Doslovný preklad termínov *ecclesia* a *capella* ako kostol a kaplnka (vo význame samostatne stojacich svätýň)¹³ môže viesť k nesprávnemu pochopeniu funkcie či postavenia chrámu podľa súčasného vnímania a definície týchto slov v slovenskom jazyku.¹⁴ Nielen v uhorských stredovekých písomnostiach je možné len veľmi problematicky hovoriť o nejakej všeobecnejšie používanej dobovej terminológii pri označení svätýň vo farnostiach. Interpretácia používania týchto termínov pre ten-ktorý chrám, hlavne slova *capella*, je stále aktuálnou a nevyriešenou témou. Najpravdepodobnejšie takéto označenie nesúviselo s veľkosťou svätyne či dobovým vnímaním jej charakteru. V medievalistike bývajú tieto termíny od seba odlišované napr. na základe cirkevno-právneho štatútu, či v nich povolených liturgických úkonov (Sommer 1982, 453-469).¹⁵ Naopak sa predpokladá využívanie označenia *capella* pre nejaký konkrétny architektonický typ svätýň bez ohľadu na ich cirkevno-právny status. Zdá sa, že inokedy mohlo slúžiť na zdôraznenie podriadeného vzťahu chrámu voči jeho svetskému patrónovi. Taktiež plne súhlasím, že diferencovanie dvoch svätýň v jednej písomnosti ako *ecclesia*, *capella* mohlo slúžiť na odlišenie ich postavenia, teda „kaplnky“ podriadenej (materskému) kostolu (Pomfýová 2023, 177-182). Nie sú to však jediné vysvetlenia.

Jednoznačne je vždy nevyhnutné sledovať súvislosti použitia tohto označenia. V slovenskej medievalistike sa takmer nereflektuje, že označenie farských kostolov ako *capella* v Uhorskom kráľovstve v kontexte príjmov súviselo s problematikou tzv. magisterského práva.

To predstavovalo špecifickú formu príjmu, resp. nekurátneho (*sine cura animarum*) benefícia kanonikov-magistrov najmä katedrálnych kapitúl spojeného s farským kostolom. Títo magistri poberali z (najčastejšie štvrtinového) desiatku (a ďalších príjmov) farárov¹⁶ (nie všetkých) farností určitý podiel, najčastejšie tri štvrtiny, teda následne farárom zostala len šestnástina (Rácz 2011, 92-94; pozri aj: Mályusz 2007, 44-48; a rozhodnutie pápeža Gregora IX. z roku 1233 ohľadom magisterského práva: Theiner I 1859, 113-114, č. CXCI). Tieto príjmy magistrov bývali potom nazývané v Uhorsku, ako aj v rámci pápežskej kúrie ako kvarty alebo „kaplnky“.¹⁷ Zároveň boli podľa nich označované aj farské kostoly zaťažené magisterským právom.¹⁸ Napríklad podľa listiny z roku

(IV. lateránsky koncil, čl. 32: DEC I 1990, 249-250).

¹² K samostatnosti farností, resp. farských kostolov pozri ďalej.

¹³ Je vhodné zdôrazniť, že termín „kaplnka“ nepredstavuje homogénnu skupinu. V medievalistike sa používa na označenie rôznych samostatne stojacich svätýň alebo súčasť iných chrámov, ako aj pre „poľné“, resp. vojenské kaplnky. Stredoveké kaplnky sa líšili charakterom zriadenia, určením, funkciou, právnou výbavou, etc. Pozri viac napr.: Záruba 2017, 101-103; Kristó 1994, 670; Szakács 2022, 260; Binding 1999, 931. Zaoberal som sa tými samostatne stojacimi svätýňami, ktoré boli súčasťou farskej správy. Vzhľadom na predmet bádania som sa vôbec nevenoval svätyniam cirkevných ustanovizní, ktoré sa do určitej miery mohli podieľať na duchovnej starostlivosti, ale neboli priamou súčasťou farskej organizácie, resp. nepodliehali jurisdikcii farára (pozri napr.: Romhányi 1999, 270-272).

¹⁴ Pozri a porovnaj „kostol“ a „kaplnka“ (drobná sakrálna stavba) napr.: Vragaš 2006, 274, 329-330.

¹⁵ Napriek tomu, že ide o štúdiu staršieho dáta je práca Petra Sommera k českým stredovekým kostolom a kaplnkám stále početne citovaná. Ale mám výhrady voči striktnému odlišovaniu termínov „*ecclesia*“ a „*capella*“.

¹⁶ Títo farári bývali označovaní najčastejšie ako *rectori* (vo význame správcov ich samostatných farských obvodov neprislúchajúcich pod farnosť iné farského kostola).

¹⁷ Napríklad: „*De fructibus decimarum, qui in illis partibus quarte seu capelle nuncupantur...*“ (MVH I/1 1887, 448).

¹⁸ Nepredpokladám, že takto boli označované aj subordinované, teda filiálne farské kostoly (pozri ďalej), hoci ich správca mal nárok na časť desiatkov z predmetnej dediny. Ale keďže z neho poberal príjem aj (skutočný) farár, tak v prípade zaťaženia farského benefícia magisterským právom, boli zaťažené príjmy

1335, po výmene majetkov medzi ostrihomským arcibiskupom Čánadom Telegdim (1330 – 1349; Engel 1996, 63) a ostrihomským kanonikom-kustódom Jánom¹⁹, mali tomuto Jánovi prislúchať „kvarty alebo kaplnky s ich filiálkami“ v takmer päťdesiatich dedinách ostrihomskeho arcibiskupstva.²⁰ Nepochybne však nešlo o výmenu týchto svätýň za majetky, ako uviedol Vladimír Rábik (2010, 34-35), ale magisterských príjmov z nich. Podľa uvedenej listiny, jedna šestnástina príjmu kňazov mala byť zachovaná. To značí, že podiel spomenutého Jána na príjmoch z kvárt a ich filiálok tvoril práve tri štvrtiny z celej jednej štvrtiny „štandardného“ podielu desiatku farárov.²¹

Kanonik-kustód Ján bol mnohoobročníkom a informáciu o držbe niekoľkých magisterských príjmov z farností je možné sledovať vo viacerých písomnostiach. Napríklad v roku 1343 Ján syn Dominikov z Uzse²² žiadal pápežskú kúriu o úrad, hodnosť, prebendu alebo benefícium vo Vespérmskej diecéze bez ohľadu na to, či bude kurátne alebo nekurátne, a to napriek tomu, že už bol jágerský lektor, mal kanonikáty a prebendy tiež v Jágri, Ostrihome a Vepréme, a taktiež kaplnky (resp. kaplánstva – *capellania*) *sine cura* zvané kvarty v Tekovskom hrádku, Tekovských Lužanoch, Veľkom Ďure a Lehotských Ďarmotách aj s ich filiálkami v Ostrihomskej arcidiecéze (MVSI II/1 2009, 53-54, č. 29). Informácia o filiálkach naznačuje, že štyri menované „kaplnky“ boli farskými kostolmi, no najmä ozrejenie o tom, že išlo o „kvarty“ a obročia bez kurátnej starostlivosti (*sine cura*), jednoznačne poukazuje na otázku držby magisterského práva. Teda spomínaný Ján z Uzse nebol farárom uvedených farností či správcom ich filiálok, ale „len“ poberal určitý podiel z časti ich desiatkov a ďalších príjmov. Jeho žiadosti o pozíciu a príjem vo Vespérmskej diecéze bolo vyhovené s dišpenzom na zachovanie si lektorátu, ale vzdal sa príjmov z uvedených „kvárt“ a ich filiálok (MVSI II/1 2009, 53-54, č. 29). Podobnú situáciu je možné sledovať aj na schválenej žiadosti na pozíciu v Ostrihomskej kapitule pre Andreja syna Štefana z roku 1353. Bolo mu vyhovené aj napriek tomu, že v Ostrihome už mal kanonikát a prebendu, a taktiež držal kvarty desiatkov nešpecifikovaných farských kostolov v ostrihomskej arcidiecéze, ktorých sa bol ochotný vzdať po získaní novej funkcie (MVS II/1, 171, č. 275). Aj v jeho prípade nepochybne nešlo o úrad farára a držbu kurátneho benefícia vo farnosti, ale „len“ o magisterský príjem z farností.

Nie všetky farské kostoly (a ich farnosti) označené v súvislosti s príjmami ako *capella* boli zaťažené magisterským právom. Na desiatkoch a príjmoch z tzv. „slobodných kaplniek“ (*libera capella*) naopak nemali magistri podiel. Príkladom je farský kostol v Lomničke, ktorý bol pri povolení jeho stavby v roku 1294 označený ako „slobodná kaplnka“, boli k nemu pripojené desiatky z Lomničky a farár (*plebanus*) mal rovnaké práva a povinnosti voči spišskému prepoštovi ako ostatní spišskí farári (CDP VI 1876, 408, č. 302). Iné subordinácie, a ani zaťaženie príjmov neboli uvedené.

S magisterským právom, na prvý pohľad okrajovo, ale v skutočnosti integrálne, súvisí aj problematika označovania niektorých farností, resp. farských kostolov ako *plebania*, zatiaľ čo iných len ako *parochia* a *ecclesia parochialis*. Niektorých farárov ako *plebanus*, iných ako *rector* (*ecclesiae parochialis*) alebo *parochus*, etc. Nejednotnosť postavenia uhorských stredovekých farností (a správcov farských kostolov) ako aj rôzne výrazy na ich označovanie boli v slovenskej medievalistike

z farnosti ako celku. Niekedy pri informácii o zaťažení magisterským právom býva okrem uvedenia farského kostola stručne doplnené, že sa to týka aj filiálok (bez rozdielu). Pozri ďalej.

¹⁹ Podľa Norberta C. Tótha mohlo ísť o Jána Csóku z Toldy, synovca ostrihomskeho arcibiskupa Čánada Telegdiho (2019, 45, 166).

²⁰ „... *quandam quartam, sive capellam, cum suis filiabus, quarum nomina sunt...*“ (MES III, 258-260, č. 380; pozri aj: AO XIX 2004, 80, č. 165).

²¹ Je známe, že mnohí farári najmä uhorských vidieckych farností mali menší podiel ako „štandardnú“ a kánonicky predpísanú štvrtinu (napr. Šotník 2011, 49, 51-55; Hegyi 2018, 14-19). Súvislosť so zaťažením magisterským právom je zrejmá.

²² Pozri: Tóth C. 2019, 165.

reflektované. Avšak skôr stručne, okrajovo, dokonca nie celkom korektne. Navyše nepanuje ani zhoda, v čom sa „plebánie“ odlišovali od obyčajných farností. Podľa Miloša Mareka malo ísť o exemptné farnosti, teda vyňaté (aspoň) z jurisdikcie arcidiacona (2020a, 179, pozn. č. 204).²³ Podľa Ondreja Gloda bol rozdiel v desiatkoch. *Plebanus* mal vraj poberať plný desiatok,²⁴ zatiaľ čo iným farárom náležala len štvrtina (Glod 2018, 32).²⁵ Bibiana Pomfyová zase spájala označenie *plebania* s plnohodnotnosťou a samostatnosťou farnosti, zatiaľ čo „*parochia*“ ju ešte ani v 13. storočí nemusela predstavovať. Odkazujúc sa, podobne ako Ondrej Glod, na situáciu vo Veľkom Šariši v roku 1293 uviedla, že na rozdiel od plebánie nemala jednoduchá farnosť („*simplex ecclesia parochialis*“) právo na desiatky (Pomfyová 2023, 167-169). Obaja autori vychádzali (iba) z listiny kráľa Ondreja III. z uvedeného roku 1293 ohľadom (mestského) Kostola sv. Jakuba vo Veľkom Šariši. Ten podľa písomnosti mal byť plebániou a jeho farár – plebán mal preto prijímať, resp. zbierať (*percipio*) desiatky zo svojho územia, zatiaľ čo farskí kňazi (*presbyteri parochiales*) jednoduchých farských kostolov (*simplex ecclesia parochialis*) toto právo nemali.²⁶

Podrobne sa označeniam „*plebania*, *plebanus*“ venoval Géza Hegyi na základe sedmohradských písomností do roku 1387 (mnohé nejasnosti vysvetľoval aj písomnosťami z konca 15. a zo 16. storočia). Zhodnotil, že termíny „*plebania*“ a „*plebanus*“ v Sedmohradsku priamo nesúviseli s exemptiou farností (mnohí tamojší farári – plebáni exemptní neboli ani z jurisdikcie arcidiacona), ale ani s plným desiatkom. Tým síce viacerí plebáni disponovali (a odvádzali za to poplatky ordinárovi), no mnohí mali len podiel, až do úrovne „základnej“ štvrtiny desiatku (ani exemptné farnosti nemuseli disponovať plnými desiatkami). Géza Hegyi skonštatoval, že plebánie a plebáni boli (rôznou mierou a spôsobom) privilegovanou skupinou farností a farárov dodávajúc, že výraz

²³ Pod lat. termínom „*plebania*“ je v latinskom slovníku Miloša Mareka uvedené: „*plebania*, ae, f. – farnosť, fara, plebánie, cirkevný obvod v pôsobnosti farára, plebána, ktorý na rozdiel od obyčajných fár – *parochií* bol vyňatý spod právomoci arcidiacona a disponoval právom na výber desiatkov“ (Marek 2020b, 932).

²⁴ Právo na tzv. plný alebo slobodný desiatok bolo pomerne časté, ale významné privilégium. Jeho udelenie je možné sledovať častejšie v mestských ako vidieckych privilegovaných farnostiach, ale nebolo tomu tak vždy. Aj títo plebáni mohli mať pridelený len určitý podiel až do úrovne vyššie spomenutej štvrtiny (Meliš 2016, 39-46; Šotník 2001, 38, 44-46, 50). Plný desiatok udeľoval miestny ordinár, ktorý zaň požadoval pravidelné odvádzanie presne stanovenej sumy ako náhrady príjmu (Mályusz 2007, 117-118; Sokolovský 2002, 88-89). Porovnaj: Kušík 1961, 462-467; Oslanský 1987, 861-870. Zdá sa, že by aj označenie slobodný desiatok (*libera decima*) mohol súvisieť s nezatažením či lepšie povedané oslobodením desiatku od magisterského práva. Bude však potrebný ďalší, podrobnejší výskum.

²⁵ Nedá sa súhlasiť s tvrdením, že by bol plebán „nadriadený“ ostatným „kňazom“ (Ondrej Glod uviedol v tejto súvislosti termíny „*parochus*“ a „*sacerdos*“) s úradom správcu – rektora farského kostola, keďže to nie je možné doložiť. Nadriadenosť je možné sledovať „iba“ v rovine kňaza farského kostola (bez ohľadu na to, či bol alebo nebol označený ako *plebanus*) a kňaza filiálneho farského kostola (pozri „Filiálny farský kostol“ v II. časti).

²⁶ Podľa listiny bol kráľ Ondrej III. v domnienke, že Kostol sv. Jakuba vo Veľkom Šariši bol iba jednoduchým farským kostolom (*simplex ecclesia parochialis*) a nie plebániou, teda jej kňaz (*sacerdos*) nemal právo prijímať desiatky zo svojho územia, lebo to, podľa textu, nemalo na základe zvyku kráľovstva prislúchať farským kňazom (*presbyteri parochiales*), ale iba farárom – plebánom (*plebani*). Ale keďže mu bolo doložené, že Kostol sv. Jakuba bol vždy plebániou, uznal, že farár (*plebanus*) má právo prijímať desiatky v rámci hraníc svojho územia – farnosti (CDH IV/1 1829, 254-255; CDH XI 1844, 417-418, č. XII; MES II 1882, 346, č. 346). Pozri aj: Hegyi 2018, 1-2. Je vhodné opäť zdôrazniť, že termín *ecclesia parochialis* ešte nemusí odkazovať na skutočný farský kostol v pravom slova zmysle a ani označenie kňaza za farského nemusí znamenať, že išlo o farára – správcu farského kostola, hlavného kňaza vo farnosti, ale len vedľajšieho filiálneho farského kostola.

plebanus sa postupne už od konca 70. rokov 14. storočia používal aj pre nepriviligovaných farárov v Sedmohradsku.²⁷

Hoci je potrebný ďalší, podrobný výskum, podobnú situáciu je možné predpokladať v Uhorsku aj mimo Sedmohradsku. Výsadné postavenie farností sa rôznou mierou odlišovalo. Exempcie z jurisdikcie arcidiakona či dokonca diecézneho biskupa²⁸, ako aj plné desiatky, boli nepochybne znakom privilegovaného postavenia niektorých farností, ale je možné skonštatovať, že nimi nebolo podmienené označenie *plebania*, *plebanus*, resp. celkovo možnosť nazvať tú-ktorú farnosť za privilegovanú. Okrem toho, že mohli byť rôzne kombinácie týchto privilégií, tak je možné sledovať aj neexemptné plebánie, iba so štvrtinovým desiatkom pre ich správcov.²⁹ Nesúviselo to ani výhradne iba s privilegiami sídiel, ktoré boli centrom danej farnosti. Plebánov je možné sledovať aj v dedinách, ktoré najpravdepodobnejšie nepatrili medzi tie, riadiace sa emfyteutickým právom,³⁰ v ktorých sa výsadnejšie postavenie farností predpokladá.³¹

Zdá sa však, že jednu výsadu, ktorej slovenská medievalistika nevenovala väčšiu pozornosť, mali všetky privilegované farnosti spoločnú. Nezataženie farského obročia vyššie priblíženým magisterským právom. Som názoru, že práve v tom spočíva základný rozdiel medzi privilegovanými a ostatnými farnosťami, zatiaľ čo exempcie či vyšší podiel z desiatkov ako štvrtinový (prípadne ich kombinácia) sú „len“ lepšími privilegiami – nadstavbou. Na rozdiel od nepriviligovaných farností by sa teda na príjme z desiatku farárov – plebánov, hoci štvrtinových, magistri nepodielali. Naznačuje to (v súvislosti s problematikou plebánie a magisterského práva spomínané,³² ale v rámci slovenskej medievalistiky ignorované, povýšenie farského Kostola sv. Ondreja v dedine Horný Dörög³³ na plebániu.

V roku 1338 tak učinil vesprémsky biskup Meško (1335 – 1344)³⁴ na žiadosť jágerského biskupa Mikuláša z Dörögdu (1330 – 1361; Engel 1996, 68) a jeho brata Štefana (patrónov farského kostola), so zdôvodnením malého príjmu jeho správcu, farára (*rector*). Pridelil mu plné desiatky nielen z Horného, ale ešte aj Dolného Dörögdu, v ktorom už bola postavená „Kaplanka“ Panny Márie.³⁵ Biskup Meško farský kostol eximoval spod jurisdikcie zalianského arcidiakona, podriadil ho sebe a farský kňaz (*sacerdos parochialis*) mohol byť nazývaný plebán (*plebanus*). Celé sa to stalo so súhlasom vesprémskej kapituly, prepošta, zalanského arcidiakona, ale aj, čo je pre sledovanú

²⁷ Géza Hegyi ešte sledoval či boli plebáni v Sedmohradsku volení miestnymi komunitami. Zistil, že tomu tak mohlo byť, ale rozhodne nie pri všetkých. Videl však vzťah medzi plebánmi neexemptných farností, ktorí poberali len štvrtinu desiatku a slobodnou voľbou farára: Hegyi 2018, 5-23.

²⁸ K rôznym stupňom exempcií uhorských farností pozri: Thoroczkay 2020, 40-49.

²⁹ Ako príklad môže slúžiť situácia farského Kostola sv. Kataríny Panny v Šarišských Dravciach. Podľa konfirmačnej listiny nového farára – plebána z roku 1319 dostal pri investitúre právo len na štvrtinový desiatok a bol podriadený pod jurisdikciu spišského prepošta (Boleš 2010, 79).

³⁰ Napríklad v roku 1322 je ako „plebanus“ (a zároveň nitriansky vicearcidiakon) spomínaný farár z Preselien Dominik (MES III 1924, 13-14, č. 31; RDSI I 1980, 347-348, č. 787).

³¹ Pozri v rámci slovenskej medievalistiky napr.: Sokolovský 2002, 259-261; pozri aj: Mályusz 2007, 117-118.

³² Stručne ho spomína aj: Hegyi 2018, 2.

³³ Vesprémske biskupstvo, komitát Zala. Dnes dedina Taliándörög (MTFH III 1897, 47).

³⁴ Meško Piastovec bol prv medzi rokmi 1328 – 1334 nitrianskym biskupom (Engel 1996, 72, 77).

³⁵ Označenie „Kaplanka“ píšem v úvodzovkách, keďže nie je zrejmé, aký cirkevnoprávny status chrám zasvätený Panne Márii pred subordináciou mal. Na základe sťažnosti, ktorú spomínam nižšie, sa zdá, že pri ňom mohol predtým pôsobiť kňaz, ktorý poberal desiatky a teda mohlo ísť o farský kostol (*ecclesia parochialis*), ktorý by bol pri povýšení farského Kostola sv. Ondreja a farnosti na plebániu podriadený, farnosť Panny Márie absorbovaná a chrám by bol degradovaný iba na filiálnu kaplnku. Po sťažnosti jeho patrónov by mal chrám pozíciu filiálneho farského kostola, ale na základe neskoršieho zásahu pápeža by platilo pôvodné rozhodnutie biskupa (pozri ďalej).

problematiku zásadné, magistra tohože kostola (*magister ecclesie sancti Andree*), vesprémskeho kanonika Jána (Theiner I 1859, 749-750, č. MCXXVI).

Hoci exempcia z jurisdikcie zalanského arcidiakona, ako aj väčší podiel z desiatkov ako štvrtina boli nepochybne výsady novej privilegovanej farnosti, tak, ako bolo uvedené vyššie, takýmito privilégiami nedisponovali všetky farnosti označené ako plebánie. Až informácia o existencii magistra farského Kostola sv. Ondreja o jednom z vesprémskych kanonikov, ktorý musel schváliť povýšenie na plebániu, odkrýva, podľa môjho názoru, najnižší stupeň privilegovaného postavenia, resp. základný rozdiel medzi privilegovanou a nepriviligovanou farnosťou. Tým je oslobodenie od magisterského práva. Príjmy (menovite desiatok) farského Kostola sv. Ondreja po povýšení na plebániu, resp. jeho správcu (*rector*; vo význame farára nepriviligovanej farnosti) na plebána, už magisterským právom neboli zaťažené.

Aj tu je nevyhnutné mať na zreteli bežný problém termínov v stredovekých písomnostiach. A to nedôslednosť dodržiavania pojmov, konkrétne: *plebania*, *plebanus* pre privilegovanú farnosť, farský kostol a jeho farára; *parochia*, *ecclesia parochialis*, *rector (ecclesiae parochialis)*, *parochus*, *sacerdos* / *presbyter parochialis*, etc. pre nepriviligovanú farnosť, resp. farský kostol a jeho farára. Privilegované postavenie totiž mohli mať napríklad farári, ktorí v konkrétnych písomnostiach neboli označení ako plebáni, ako tomu bolo v roku 1323 v prípade farára (*rector*) Kostola sv. Alžbety vo Vysokej, ktorý podľa konfirmačnej listiny od spišského prepošta Jána mal udelené plné desiatky (za ktoré platil katedraticum a descensus spišskému prepoštovi) a slobody, mal plnú moc spravovať farský kostol vo veciach duchovných a svetských a volili ho nielen patróni, ale aj farníci z Vysokej (Boleš 2010, 78; RDSI II 1987, 453, č. 1043). Alebo podľa listiny pápeža Gregora XI. (1370 – 1378) z roku 1372 jágerský biskup Michal (1363 – 1377) udelil farárom (*rectores*) dvoch novozaložených farských kostolov (*ecclesiae parochiales*) plné desiatky a povinnosť platiť jednu marku striebra ako náhradu (Theiner II 1860, 120, č. CCXXXVIII). Taktiež je možné sledovať aj rôzne kombinácie. Napríklad nový kriviansky farár (tiež volený patrónmi a farníkmi) Jakub bol v jeho konfirmačnej listine z roku 1315 označený ako *plebanus* a *rector animarum* a farnosť Kostola sv. Štefana Prvomučeníka ako *parochia*. Plebán bol podriadený spišskému prepoštovi, mal právo na plné desiatky, z ktorých odvádza prepoštovi katedraticum a descensus (Boleš 2010, 78; RDSI II 1987, 45, č. 56). Teda vždy treba mať na mysli, že v prípade privilegovaných farností nemuseli byť použité výrazy plebán, plebánie, ale aj iné ako ich synonymá.³⁶

V rámci slovenskej medievalistiky je najkorektnejšie odlišovať v stredovekom Uhorsku nepriviligované farnosti a tie privilegované, ale nielen na základe použitých latinských výrazov v písomnostiach uhorskej proveniencie.

Na problém s nedôslednosťou terminológie *plebania*, *plebanus* upozornila už maďarská medievalistika. Elemér Mályusz bol názoru, že farnosti a farári označení ako plebánie a plebáni boli približne do konca 14. storočia odlišovaní od ostatných (neprivilegovaných) farností, resp. farských kostolov a ich správcov (2007, 121-122). Skutočne od konca 14. a začiatku 15. storočia je možné sledovať vyslovene nedodržiavanie výrazov plebán, plebánie (pôsobia ako synonymá od ostatných termínov) na odlišovania privilegovaných od ostatných farností.³⁷ Géza Hegyi, považoval farnosť za nejakým spôsobom privilegovanú ak farnosť alebo jej správca bola v ním sledovanej dobe (do 1387) označená ako *plebania*, *plebanus* (2018, 2-23). Gábor Thoroczkay zase uviedol, že dodržiavanie sledovaných pojmov v uhorských písomnostiach (nie z prostredia pápežskej kúrie)

³⁶ A taktiež je vhodná opatrnosť, keďže nikdy nie je možné vylúčiť chyby pri pomenovaní či odlišovaní farností a ich súčastí.

³⁷ Pozri ako príklad farský Kostol sv. Štefana Prvomučeníka v Mojmírovciach a farára (*plebanus*) Jána (CDH X/4 1841, 795-796, č. CCCLXXVIII).

je možné predpokladať iba do začiatku 14. storočia (Thoroczkay 2020, 48), s čím sa dá v prípade privilegovaných farností, ako bolo priblížené vyššie, súhlasiť.³⁸

Je možné skonštatovať, že označenie *plebania*, *plebanus* v písomnostiach uhorskej proveniencie sa dá považovať približne do konca 14. storočia za privilegované farnosti (farské kostoly) a ich farárov. Výsadné postavenie v tomto období mohlo mať rôzne úrovne. Najnižšou bolo nezaťaženie magisterským právom, teda taký farár poberal celú štvrtinu desiatku. Nielen tie termíny mohli označovať privilegovanú farnosť a jej správcu. Je ich možné identifikovať aj pod všeobecnejšími výrazmi *rector*, *ecclesia parochialis*, (*etc.*) ak: a) bol aspoň pre farský kostol použitý termín *plebania* alebo aspoň pre jeho správcu *plebanus*; b) ak nebol ani pre jedného použité toto označenie, ale išlo o exemptnú farnosť alebo (aj) mala nezaťažený desiatok magisterským právom, a to plný, či jeho podiel, aj keď „iba“ štvrtinový (pri ňom však musí byť nezaťaženie benefícia aspoň naznačené, napr. odkázaním sa na práva ďalších plebánov či uvedením, že ide o „slobodnú kaplnku“, inak oslobodenie nie je možné automaticky predpokladať). Taktiež treba mať na zreteli, že nepriviligovaná farnosť mohla byť na privilegovanú povýšená (tak ako filiálka mohla byť povýšená na farský kostol, a taktiež je možné sledovať aj opačný proces).³⁹ V opačnom prípade za označenia *rector* a *ecclesia parochialis* je možné považovať: a) samostatnú, plnoprávnú, ale nepriviligovanú farnosť (a jej správcu), teda zaťaženie magisterským právom – to potvrdzuje, ak bol farský kostol označený ako *capella* (pri riešení príjmov) alebo kvarta, prípadne mal menší ako štvrtinový desiatok (utvrdenie však nie je nutné); b) subordinovaný, filiálny farský kostol a jeho rektora (ktorý bol najčastejšie označovaný ako *rector*, *capellanus* či všeobecnejšie *sacerdos parochialis*). To situáciu samozrejme komplikuje.

Zatiaľ čo označenie plebánie, plebán v stredovekom Uhorskom kráľovstve viac-menej bezpečne odkazuje na samostatnú farnosť a farára,⁴⁰ pri ďalších termínoch je potrebné minimálne mať na pamäti, a to obzvlášť pri *ecclesia parochialis* a *rector* (ktoré navádzajú k identifikácii ako farský kostol a jeho správcu), že tak mohli (nemuseli) byť označované aj spomedzi filiálok najvyššie hierarchicky postavené svätyne (cirkevnoprávne najbližšie k skutočným farským kostolom), ktoré nazývam filiálne farské kostoly, a ich rektori podriadení farárovi. Disponovali takmer rovnakými farskými právami ako skutočné farské kostoly a farári, dokonca aj právom na desiatky (podielom z nich, z ktorého časť prislúchala farárovi) z príslušného sídla, ale boli nesamostatní. Mali subordinované postavenie.⁴¹

Príkladom filiálneho farského kostola je aj vyššie spomenutý chrám zasvätený Panne Márii v Dolnom Dörögde v rokoch 1339 – 1347 po jeho podriadení farnosti, resp. farskému Kostolu sv. Ondreja v Hornom Dörögde biskupom Meškom. Po sťažnostiach patrónov tohto chrámu Meško zmenil svoje predchádzajúce rozhodnutie. Zachoval mu farské cirkevnoprávne postavenie, farárovi mali prislúchať „len“ tri štvrtiny desiatkov, zatiaľ čo zvyšná štvrtina prislúchala správcovi (označeného ako *capellanus*) filiálneho farského kostola. Biskup Meško povolil patrónom výber a vydržiavanie kňaza za správcu (ZVT I 1886 350-352, č. 239; AO XXIII 1999, 112,

³⁸ V období 14. storočia som sa nestretol s farnosťou zaťaženou magisterským právom označenou ako plebánie či farárom ako plebán.

³⁹ Povýšovaniu či degradovaniu farských svätých bude venovaná pozornosť v inom príspevku.

⁴⁰ Porovnaj s prácou Bibiany Pomfyovej (2023, 168, 177), v ktorej sa autorka nevenovala problematike privilegovaných či nepriviligovaných farností, ale označenia *plebania*, *plebanus* považovala za menej bezpečné pre identifikáciu farností ako *parochia*, *parochus*, *rector ecclesiae parochialis*.

⁴¹ Bližšej charakteristike, pomenovaniu a ďalším príkladom filiálnych farských kostolov, ako aj iným filiálnych chrámov (a ich prípadným správcami) v stredovekých uhorských farnostiach venujem samostatný príspevok. Čiastočne som niektoré filiálky (hlavne tzv. pomocné filiálne kaplnky) už priblížil (Filo 2024; 2025), avšak ešte bez náležitého pomenovania na ich odlíšenie. K filiálnym svätyniam pozri aj: Doležalová 2020, 238-240; Hledíková 2007, 24-27; Jokeš 2011; Pomfyová 2023, 167-182.

č. 214). Nakoniec však na žiadosť vyššie spomenutého jágerského biskupa Mikuláša z Dörögdu, ako priamo zainteresovanej osoby, pápež Klement VI. (1342 – 1352) v roku 1347 uznal a potvrdil prvý Meškov verdikt. Teda filiálny farský Kostol Panny Márie bol degradovaný na filiálnu kaplnku bez vlastného správcu (Theiner I 1859, 749-751, č. MCXXVI; MREV II 1899, 123-125, č. CXXXIX-CXL; Bossányi I 1916, 179-180, č. CCCLXV; AO XXXI 2007, 515-516, č. 1005 a 590, č. 1170).

Kvôli priblíženým skutočnostiam uvediem, že za skutočné farnosti (teda najnižšie samostatné územnosprávne cirkevné obvody, v rámci ktorých boli uplatňované plné farské práva⁴² a vykonávaná *cura animarum* obyvateľstva – farníkov jedného alebo viacerých prifarených sídiel), farské kostoly a ich farárov (bez ohľadu na označenie v písomnostiach a na to, či ide o privilegované alebo nepriviligované farnosti) je možné považovať len tie obvody, chrámy a správcov, ktorí boli samostatní. Teda neboli súčasťou inej farnosti. Svätyňa nebola podriadená inému farskému kostolu (v pozícii materského kostola – *ecclesia matrix*) a ich správca nebol subordinovaný farárovi materského, farského kostola.⁴³ Zatiaľ čo podriadenosť je ľahšie určiteľná, lebo bývala neraz zdôrazňovaná, samostatnosť chrámu nebývala vždy priamo uvádzaná (za výnimku je možné považovať napr. vymanenie z filiality, povýšenie filiálnej svätyne na farský kostol; alebo pochopiteľne informáciu o exempcii z jurisdikcie vyšších stupňov cirkevnej správy). Teda aj nezmienenie podriadenosti nepriamo naznačuje (ale automaticky stále nepotvrďuje) samostatné postavenie. Mimo označenie *plebania* a *plebanus* je potrebné pre bezpečnejšie určenie samostatnosti farského kostola a farnosti sledovať v prvom rade vzťahy k ďalším chrámom vo farnosti (ak boli postavené). Skutočné farské postavenie kostola (a jeho správcu) približuje subordinácia iných svätýň a kňazov voči nemu,⁴⁴ a to rezervovaním vybraných farských práv pre farský kostol,⁴⁵ uvedením povinností filiálky voči farskému kostolu, resp. farárovi, či iným deklarováním jeho pozície materského kostola (*ecclesia matrix*). Azda ešte lepším dokladom nezávislosti je uvádzanie vzťahu (povinností či naopak vymanením sa z nich) k stredo- a vyššie stupňovým cirkevným inštitúciám (vicearcidiakonátom,⁴⁶ arcidiakonátom, kapitule, prepoštovi, (arci)biskupovi). Pochopiteľne nesmel byť uvedený akýkoľvek zachovávací sa vzťah či povinnosti voči inému farskému kostolu. Na skutočné farské postavenie poukazuje aj odkazovanie sa na práva iných farností, farských kostolov či farárov. Taktiež je možné spomenúť proces udeľovania (farského) benefícia, na ktorom sa nepodieľal (pri výbere, prezentácii, schvaľovaní či investitúre)⁴⁷ iný farár.⁴⁸

⁴² Pod farskými právami sa rozumie: starostlivosť o duše farníkov (*cura animarum*), právo na pochovávanie (*ius funerandi*), právo na krstenie (*ius baptisandi*), právo na príjem z územia farnosti (cirkevný desiatok, resp. jeho podiel a iné výnosy), ale aj právo na celebrowanie bohoslužieb (v danom chráme), právo na kázanie, žehnanie, udeľovanie sviatosti zmierenia a sviatosti pomazania chorých. Pozri a porovnaj: Doležalová 2020, 240; Jokeš 2011, 9, 11-14, 19-20; Šotník 2001, 46; Sullivan 1987, 411, 414-415; Vargha 2022, 33-35.

⁴³ K definícii farnosti, farského kostola a farára pozri Filo 2024, 221-223; Filo 2025, 131-133. K definícii farnosti porovnaj napr.: Jokeš 2011, 11-21; Hledíková 2007, 24-27; Doležalová 2020, 238-240; Wiśniowski 2004, 18-19; Pounds 2004, 3-6.

⁴⁴ Porovnaj na príklade stredovekej západnej Moravy: Jokeš, *Farní organizace*, 20.

⁴⁵ Doplním, že chrám nedisponujúci nejakým z farských práv nie je možné považovať za farský kostol. O držbe farských práv skutočného farského kostola mohla, ale nemusela byť žiadna informácia. Mal ich z pozície svojho cirkevnoprávneho postavenia.

⁴⁶ Najpravdepodobnejšie aj zastávanie úradu vicearcidiakona poukazuje na držbu úradu farára. K úradu vicearcidiakona pozri: Marek 2015, 78-105.

⁴⁷ K procesu udeľovania farského benefícia pozri: Filo 2023.

⁴⁸ Naopak, ak bolo pri filiálke zriadené samostatné benefícium, na procese jeho obsadzovania kňazom sa podľa kánonického práva podieľal farár ako hlavný správca farnosti (Liber Extra. Lib. 3. Tit. 48. Cap. 3: CIC II 1959, 652-653).

REFERENCES

- AO XXIII. 1999. Piti, Ferenc (ed.). Anjou-kori oklevéltár XXIII. Budapest – Szeged.
- Boleš. 2010. Boleš, Daniel (ed.). Počiatky Toryského dekanátu a spišský rotulus z rokov 1331 – 1332. In *Z minulosti Spiša* 18 (samostatná príloha).
- Bossányi I. 1916. Bossányi, Árpád (ed.). Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak I. VI. Kelemen pápa 1342–1352. Budapest.
- CIC II. 1959. Friedberg, Aemilius (ed.) Corpus iuris canonici II. Decretum collectiones. Graz.
- Csiba, Balázs. 2015. Cirkevná organizácia vo vybranej oblasti Žitného ostrova v stredoveku. In *Medea XVII/XVIII*, 91–115.
- CDH IV/1. 1829. Fejér, Georgius (ed.). Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis IV/1. Budae.
- CDH X/4. 1841. Fejér, Georgius (ed.). Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X. Budae.
- CDH XI. 1844. Fejér, Georgius (ed.). Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis XI. Budae.
- CDP VI. 1876. Ipolyi, Arnold – Nagy, Imre – Véghely, Dezső (eds.). Codex diplomaticus patrius. Hazai okmánytár. Budapest.
- DECI. 1990. Tanner, Norman P. (ed.). Decrees of the Ecumenical Councils I. London – Washington DC.
- Doležalová, Eva. 2020. Současný pohled na vývoj středověké církevní organizace ve střední Evropě. In Boháčová, Ivana – Sommer, Petr (eds.). Raný český stát 10. století. Colloquia mediaevalia Pragensia 21. Praha, 237–246.
- Engel, Pál. 1996. Magyarország világi archontológiája 1301 – 1457. I. Budapest.
- Filo, Jozef. 2023. Proces udeľovania farského benefícia vo vidieckych farnostiach vrcholne stredovekého Uhorského kráľovstva ako príklad komunikácie medzi cirkevnou a svetskou mocou. In *Studia Historiaca Nitriensia* 27/2, 377–396.
- Filo, Jozef. 2024. Smrť a duchovná správa vidieckych farností. Zabezpečovanie posledných sviatostí a právo na pochovávanie vo vidieckych farnostiach vrcholne stredovekého Uhorského kráľovstva. In Hlavačková, Miriam – Lysá, Žofia (eds.). Smrť v stredoveku. Bratislava, 221–245.
- Filo, Jozef. 2025. Vidiecka farnosť a smrť. Posledné sviatosti a právo na pochovávanie vo vidieckych farnostiach vrcholne stredovekého Uhorského kráľovstva. In Hlavačková, Miriam – Lysá, Žofia (eds.). Pred bránou do večnosti. Umieranie a smrť v stredoveku a novoveku. Bratislava, 131–153.
- Glod, Ondrej. 2018. Vznik a etablovanie stredostupňovej cirkevnej správy na Šariši: Archidiakonáty a vicearchidiakonáty v 13. a 14. storočí. In *Historia Ecclesiastica* IX/2, 30–44.
- Hegyí, Géza. 2018. A plébánia fogalma a 14. századi Erdélyben. In *Erdélyi múzeum* LXXX/1, 1–29.
- Hledíková, Zdeňka. 2007. Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia. In Hrdina, Jan – Zilynská, Blanka (eds.). Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku. Colloquia mediaevalia Pragensia 8. Praha, 23–32.
- Jokeš, Petr. 2021. Farní organizace na středověké západní Moravě. Brno.
- Kristó, Gyula (ed.). 1994. Korai magyar történeti lexikon (9. – 14. század). Budapest.
- Kušík, Michal. 1961. Cirkevný desiatok. In *Historický časopis* 9/3, 462–467.
- Mályusz, Elemér. 2007. Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest.
- Marek, Miloš. 2010. Formovanie farskej siete na území nitrianskej župy v stredoveku. In Rábik, Vladimír et al. Vývoj cirkevnej správy na Slovensku. Kraków, 132–215.
- Marek, Miloš. 2015. Vicearcidiaconi a ich pôsobenie v administratívnej štruktúre katolíckej cirkvi na stredovekom Slovensku. In Duchoňová, Diana – Rábik, Vladimír (eds.). Prudenti dominæ

- nobis honorandæ ... K životnému jubileu profesorky Márie Kohútovej. Trnava – Bratislava, 78-105.
- Marek, Miloš. 2020a. Biskup a arcidiakon. Pôsobenie a úloha arcidiakonov v cirkevnej správe stredovekého Uhorského kráľovstva. In Glejtek, Miroslav et al. Arcibiskupi a biskupi Uhorska. Moc prelátov a jej prejavy v stredoveku. Bratislava, 151-190.
- Marek, Miloš. 2020b. Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku. Trnava.
- Meliš, Bernard Jozef. 2016. Cirkevné výsady miest a mestečiek v stredoveku na Slovensku. In Historický zborník 26/ 2, 26-47.
- MES II. 1882. Knauz, Ferdinandus (ed.). Monumenta Ecclesiae Strigoniensis II. Strigonii.
- MES III. 1924. Dedek, Lodovicus Crescens (ed.). Monumenta Ecclesiae Strigoniensis III. Strigonii.
- MREV II. 1899. Fraknoi, Wilmos (ed.). Monumenta romana episcopatus Wesprimiensis II. Budapestini.
- MTFH III. 1897. Csánki, Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. Budapest.
- MVH I/1. 1887. Ipolyi, Arnoldus (ed.). Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae I/1. Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. 1281 – 1375. Budapest.
- MVSI II/1. 2009. Rábik, Vladimír (ed.). Monumenta Vaticana Slovaciae II. Registra supplicationum exactis pontificum Romanorum res gestas Slovacas illustrantia I. (1342 – 1415). Trnavae – Romae.
- Oslanský, František. 1987. Význam cirkevných desiatkov v stredoveku na Slovensku. In Historický časopis 35/6, 861-870.
- Pomfiová, Bibiana. 2023. Ďaleká cesta k farskému kostolu. In Ars 56/2, 154-184.
- Pounds, Norman John Greville. 2004. A History of the English Parish. Cambridge.
- Rábik, Vladimír. 2010. Formovanie farskej siete na juhozápadnom Slovensku v stredoveku (Bratislavské prepošstvo). In RÁBIK, Vladimír et al. Vývoj cirkevnej správy na Slovensku. Kraków, 29-131.
- Rác, György. 2011. Otázka magistra spojená s voľbou spišského prepošta v roku 1301. In Števík, Miroslav (ed.). Spiš v 12. a 13. storočí. Stará Ľubovňa, 88-97.
- RDSI I. 1980. Sedlák, Vincent (ed.). Regesta diplomatica nec nec epistolaria Slovaciae I. Bratislava.
- RDSI II. 1987. Sedlák, Vincent (ed.). Regesta diplomatica nec nec epistolaria Slovaciae II. Bratislava.
- Romhányi, Beatrix. 1999. Korai egyházak az esztergomi érsekség területén. In Tudományos füzetek Komárom-Esztergom megyei Múzeumi Szervezet 11, 265-276.
- Skalská, Monika. 2010. Formovanie farskej siete v Gemerskej župe v stredoveku. In Rábik, Vladimír et al. Vývoj cirkevnej správy na Slovensku. Kraków, 216-229.
- Sullivan, Richard Eugene. 1987. Parish. In Strayer, Joseph Reese. Dictionary of the Middle Ages 9. New York, 411-417.
- Sokolovský, Leon. 2002. Správa stredovekej dediny na Slovensku. Bratislava.
- Sommer, Petr. 1982. K postihnutelnosti termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech. In Archaeologia historica 7, 453-469.
- Szakács, Béla Zsolt. 2022. Az egység sokszínűsége: az Árpád-kor egyházi építésze. In Ritoók, Ágnes – Simonyi, Erika (eds.). Árpádok országa. Budapest, 257-271.
- Šotník, Stanislav. 1999. Zakladacia listina fary v Ponikách z roku 1310. In Slovenská archivistika, 34/1, 36-54.
- Šotník, Stanislav. 2001. Hospodárske a majetkovoprávne vzťahy pri správe fár na Slovensku do polovice 14. storočia. In Slovenská archivistika 36/1, 46.
- Theiner I. 1859. Theiner, Augustinus (ed.). Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I. Romae.
- Theiner II. 1860. Theiner, Augustinus (ed.). Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia II. Romae.

- Thoroczkay, Gábor. 2020.* A középkori magyar egyház intézménytörténetének egyes kérdései az elmúlt évtizedek kutatásainak tükrében. In Thoroczkay, Gábor (ed.). *Püspökök, káptalanok, tizedek (Tanulmányok) - Az Árpád- és Anjou-kor magyar egyházi archontológiájának kérdései* 1. Pécs.
- Tóth C., Norbert. 2019.* Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543. Budapest.
- Uličný, Ferdinand. 2013.* Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí. Bratislava.
- Vargha, Mária. 2022.* Modelling Christianisation. A Geospatial Analysis of the Archaeological Data on the Rural Church Network of Hungary in the 11th-12th Centuries. Oxford – Budapest.
- Vragaš, Štefan et al. 2006.* Teologický a náboženský slovník I. Trnava.
- Wiśniowski, Eugeniusz. 2004.* Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne. Lublin.
- Záruba, František. 2017.* Kaple a její úloha v rámci hradního areálu na příkladech z Čech a Moravy. In Dvořáková, Daniela et al. *Středověké hrady na Slovensku*. Bratislava, 101-116.
- ZVT I. 1886.* Nagy, Imre – Véghely, Dezső – Nagy, Gyula (eds.). *Zala vármegye története I.* Budapest.

Mgr. Jozef Filo, PhD.

Constantine the Philosopher University

Faculty of Arts

Institute for Research of Constantine and Methodius' Cultural Heritage

Štefánikova 67

949 01 Nitra

Slovakia

jfilo2@ukf.sk

jozef.filos@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0618-8513

WOS Researcher ID: GRN-7784-2022

SCOPUS Author ID: 57814061500